

УДК 171

**ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ
ЯК НЕОБХІДНА ТА НАДІЙНА ОСНОВА
ЇЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ****THE SPIRITUAL POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL
AS A NECESSARY AND RELIABLE BASIS FOR ITS
SELF-REALIZATION AND DEVELOPMENT****Балагура О. О.,**

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки, Національний транспортний університет (Київ, Україна), e-mail: boo-boo@i.ua, ORCIDID: 0000-0003-1353-7694

Глушко Н. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії і суспільно-гуманітарних наук, ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая (Київ, Україна), e-mail: nadiavasulivna@ukr.net

Balahura O. O.,

Ph.D., Associate Professor, National Transport University (Kyiv, Ukraine), e-mail: boo-boo@i.ua, ORCIDID: 0000-0003-1353-7694

Hlushko N. V.,

Ph.D., Private higher educational institution «Academician Y. Bugay international scientific and technical university» (Kyiv, Ukraine), e-mail: nadiavasulivna@ukr.net

Аналізуються потреби в усвідомленні й розумінні сучасної духовно розвиненої особистості як активного суб'єкта власної життєдіяльності, акцентується увага на питаннях, які пов'язані із залученням суспільства до необхідності розширення можливостей соціального розвитку, самореалізації та самовдосконалення особистості, її духовних цінностей.

Ключові слова: духовно та гармонійно розвинена особистість, професійна діяльність, самореалізація особистості, професійна самореалізація, зрілість людини, акмеологія, успіх, самовдосконалення, розвиток.

The article analyzes the needs for understanding and understanding of the modern spiritually developed personality as an active subject of their own life, emphasizes the issues related to the involvement of society in the need to expand the possibilities of social development, self-actualization and self-improvement of the individual, his spiritual values.

Keywords: spiritually and harmoniously developed personality, professional activity, self-realization of the person, professional self-realization, maturity of the person, acmeology, success, self-improvement, development.

На сучасному етапі розвитку українське суспільство знаходиться на шляху значних трансформаційних змін, що відбуваються в тому числі й в усіх соціальних інституціях. Попередні принципи функціонування суспільства постійно змінюються, модернізуються механізми соціальної взаємодії (й не завжди синхронно й результативно), змінюються також і духовні пріоритети.

Сучасні нововведення в житті нашої країни запроваджують нові правила в різних сферах життєдіяльності людей, у тому числі й у професійній діяльності окремо взятої особистості. Бурхливий розвиток інноваційних технологій у світі змушує нас сьогодні орієнтуватися на новітні досягнення, характерні для майже всіх галузей

виробництва. Сучасний ринок праці вимагає нових знань, умінь та навичок, тож навіть якісна освіта (як ключовий фактор стабільності держави) кінця минулого – початку теперішнього століття змушує визнавати невідповідність, а й часом неможливість окремих фахівців орієнтуватися на конкретні зміни виробництва, пов'язані із професійною діяльністю, міжособистісною комунікацією, проблемами побутового характеру тощо, оскільки якість освіти визначається не лише певним обсягом знань, але й параметрами особистісного, насамперед духовного розвитку. На самовдосконалення й самореалізацію високоморальної особистості впливають глобальні економічні, геополітичні, культурні, соціальні перетворення, що в більшій або меншій мірі залежать від формування тих необхідних особистісних якостей, що сприятимуть швидкому мотиваційному розвитку духовного потенціалу людини.

Людина ХХІ століття, знаходячись у постійному ритмі вдосконалення навколишньої дійсності, опинилася перед доволі непростим викликом бурхливих безупинних змін, що торкнулися не лише зовнішнього світового виміру, але й, передусім, внутрішніх духовних концепцій окремо взятої особистості.

Актуальність теми дослідження зумовлена приверненням уваги в наукових колах до потреби в усвідомленні й розумінні сучасної особистості як активного суб'єкта власної життєдіяльності, залучення держави та суспільства до необхідності розширення можливостей соціального розвитку та самореалізації, й духовного самовдосконалення як окремих громадян, так і суспільства в цілому. Дослідження даної проблеми дозволить розширити уявлення про становлення людини як зрілої особистості, котра сама є суб'єктом власної зовнішньої та внутрішньої реалізації, яка здійснює істотний вплив на формування свого якісного духовного потенціалу.

Вивчення самореалізації та самовдосконалення як одних з духовних чинників становлення зрілої особистості дозволить розробити рекомендації щодо оптимізації цього процесу як у старшого, так і в молодого покоління.

Питання щодо формування особистості, її саморозвитку та самовдосконалення в контексті модернізації будь-якої сфери безпосередньо стосуються певних, досить часто, конкретних для індивіда змін та трансформацій. Проте не все населення країни (якщо бути точними, то лише невелика його частина) має необхідні умови та доступ щодо розвитку та вдосконалення свого інтелекту, своїх моральних цінностей та пріоритетів духовного плану. Власне, це практично залишається прерогативою окремої людини, родини чи соціальної групи. Лише моральне середовище та духовні інституції визначають, у переважній більшості, необхідність, значимість та ефективність гуманістичних стандартів сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вітчизняні й зарубіжні науковці

(С. Д. Максименко, М. І. Пірен, Т. В. Говорун, Л. М. Деміна, Л. О. Шелюкта ін.) розглядають самореалізацію та роботу над самовдосконаленням як переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних духовних якостей особистості в її різноманітній практичній діяльності.

Філософське поняття «духовність» є багатограним, оскільки тісно пов'язане з поняттями «духовні цінності», «духовна культура», «духовний світ», «духовне життя», які, в свою чергу, безпосередньо стосуються та відображають деякі ключові аспекти понять «якість», «якість життя», «рівень», «вимір», «життєвий вимір» тощо.

Духовний розвиток людини передбачає пошук нових смислів, нового сенсу. Він обумовлюється безперервним процесом «будівництва та інновацій» моральної, самостійної, творчої особистості.

Численні дискусії щодо духовного розвитку особистості мають в своїй основі наукове та релігійне підґрунтя. При цьому виникає принципова дилема, на який із видів духовності орієнтуватися. Носії релігійної духовності обґрунтовують єдність науки та віри, наголошуючи на вихованні в дусі тієї чи іншої конфесії. Освітняни, вважаючи, що без високого наукового рівня неможливе функціонування сучасного суспільства, вбачають вихід у трактуванні наукових знань як дорогоцінного людського досвіду щодо звернення до моральних питань, гуманітаризації природничих наук, посилення ролі та місця гуманітарного циклу освітніх дисциплін.

Призначення окремої особи в сучасному суспільстві визначається двома провідними аспектами: член родини та як суб'єкт професійної діяльності, оскільки сімейне життя та професійна самореалізація – дві важливі й тісно взаємопов'язані сфери життя людини. Професійна самореалізація більшою мірою, ніж реалізація виключно у сімейній сфері, сприяє автономності, самоповазі, внутрішній рівновазі, становленню духовної гармонійно-розвиненої особистості. Реалізованим у професійній діяльності особам властивий вищий рівень самоактуалізації, ніж реалізованим у сімейній сфері.

Самореалізація особистості є важливим показником її життєдіяльності, а особливо у професійній сфері – одній з провідних сфер людської життєдіяльності. Необхідним атрибутом самореалізації є саморозвиток, самовдосконалення особистості, як прояв суб'єктної активності у будь-якій діяльності. У зв'язку з цим важливо виокремити самореалізацію, її якісний рівень як показник продуктивності життєвого шляху та зрілості особи, успішності у професійній та особистій діяльності. Під поняттям «професійна самореалізація» розуміємо соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі

виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу. Професійна реалізація особистості на її життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в обраній сфері діяльності, фахове зростання і розвиток компетенції.

Проте пріоритетом будь-якої фахової галузі має бути безперервне здійснення процесу формування духовного обличчя людини – особистості, здатної зберегти та вдосконалити все те позитивне, що було сформоване під тиском історичних подій минулого, та, відповідно, прийняття в якості власних життєвих орієнтирів, думок та почуттів, одвічних загальнолюдських цінностей, які гарантовано допомагали в процесі еволюції нашим попереднім поколінням. Тож найважливішими характеристиками духовно зрілої особистості, що здатна до самовдосконалення, вважаються: цілеспрямованість, самостійність, динамічність, цілісність, конструктивність, індивідуальність. Ступінь актуалізації даних характеристик залежить від певних умов – насамперед від того, які в особистості складуться взаємини з власним внутрішнім світом та зовнішнім світом. Рушійний, творчий початок визнається, в першу чергу, за внутрішнім світом, у якому закладене прагнення до росту, до розкриття здібностей і посилення можливостей, до більшої ефективності, зрілості й конструктивності.

З погляду К. О. Абульханової і Т. М. Березіної, духовна зрілість визначається як визначається як знаходження свого способу життя. Для кожної особистості існує певний ритм життя, оптимальний для неї, часові потенціали, що створюють основу для наростаючої здатності особистості опанувати своїми природними психічними можливостями й особливостями, перетворювати їх у ресурси своєї активності, з наступним використанням або свідомим застосуванням своєї активності як ресурсу самовираження, самореалізації у формах життя, діяльності, спілкування. Чим більш зрілим і гармонічним є ряд цих перетворень, здійснюваних особистістю, тим більше морально зрілою вона стає [1, с. 304].

О. С. Штепою виділено десять рис зрілої особистості: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, особиста життєва філософія [4, с. 149–157].

Можливості особистісного розвитку безмежні. Фізіологія підтверджує, що людина в силах змінити себе при активній роботі над собою. Свого часу академік І. П. Павлов розглядав людину як єдину в світі систему, здатну до саморегулювання та самовиховання.

Феномен зрілості людини, або процес і результат досягнення людиною вершин як індивідом, особистістю, суб'єктом діяльності (у тому числі й професійної) та індивідуальністю є предметом акмеології – науки про здобутки людини

у професійному та особистісному розвитку. Акмеологічною (від грец. акме – вершина) основою самовдосконалення особистості виступає потреба в активному саморозвитку, продуктивній самореалізації, просуванні до власних вершин досконалості.

Основними завданнями акмеологічного простору є створення простору спільної життєдіяльності спілкування всіх вікових груп, визначення мети життя і життєвих пріоритетів; навчання мистецтву життя; становлення самостійної особистості, яка вміє приймати рішення і нести за них відповідальність, володіє критичним мисленням; формування зрілого інтелектуального і духовного ставлення до життя; сприяння оволодіння науковими знаннями; виховання культури життєвого самовизначення, соціально активного ставлення до життя; допомога в оволодінні методами, способами ефективної соціальної взаємодії, освоєння на сучасному рівні політичних, економічних, правових знань; розвиток толерантності, розуміння іншого й відчуття взаємозалежності; здійснення загальних проєктів, які навчать бути готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, взаєморозуміння й миру; сприяння розквіту особистості, незалежності; виховання здатності свідомо передбачувати майбутнє, прогнозувати його, визначати життєву стратегію, свій життєвий проєкт; допомога в оволодінні етичною теорією в її людських формах, сприяння моральному самовизначенню, культивуванню загальнолюдських цінностей [3, с. 108].

Одна з найбільш важливих якостей духовно розвиненої особистості, яка необхідна в сучасному світі, – прагнення щодо досягнення успіху.

Людина не народжується із прагненням до успіху, стає такою поступово. Прагнення до успіху або безініціативність – результат виховання. Механізм формування цих протилежних якостей показаний в концепції «навченої безпорадності», запропонованої відомим американським психологом М. Селігманом.

Експерименти, проведені на людях, в значній мірі підтвердили результати, отримані на тваринах. Студенти, яким пропонувалися принципово складні завдання, виявлялися нездатними надалі впоратися із завданнями, що мали прості рішення, хоча без такої попередньої «тренування» вони легко вирішували ці справи.

Феномен навченої безпорадності (якщо він поширений у багатьох сферах життя) призводить до формування низької самооцінки, до нездатності долати життєві труднощі, до втрати мотивації досягнення.

Слід зауважити, що не всяка діяльність є діяльністю із самовдосконалення та розвитку. У будь-якій діяльності можна виокремити дві сторони – адаптивну та творчу. Остання є визначальною в процесі самовдосконалення. Більшість людей, на жаль, зупиняються у своєму розвитку на рівні адаптаційних процесів.

Структурно процес самовдосконалення можна виокремити з наступних етапів:

- самопізнання (усвідомлення своїх можливостей, своїх сильних і слабких сторін за допомогою самоспостереження, самоаналізу, самооцінки);

- самостимулювання (використання мотивів і прийомів внутрішньої мотивації до саморозвитку професійного та особистісного);

- програмування професійного та особистісного зростання (формулювання цілей самовдосконалення, визначення шляхів, засобів і методів цієї діяльності);

- самореалізація (здійснення програми самовдосконалення, самореалізація як спосіб життєдіяльності).

У процесі свого розвитку людина створює власну реальність і впевнена в її істинності. Маємо впевненість у тому, що виховання – це своєрідне головне програмування. На жаль, дуже часто головна ідея цього програмування звучить так: «Ти – невдаха». І людина вірить. Вона думає: «Не можу зробити це», й сказане перетворюється в реальність. Уявні обмеження стали настільки ж реальними, як фізичні, і настільки ж важкодосяжні. Щоб відкинути негативне програмування, для початку потрібно просто припустити, що реальність – інша, що світ сповнений можливостей і вони доступні.

У людей є можливість займатися своєю розвитком, у тому числі й професійним самовдосконаленням, протягом усього життя. У перші 18–20 років розвиток тісно пов'язаний із досягненням фізичної зрілості: навчання в школі та інших закладах розширює кругозір і розвиває здібності кожної людини. У міру того, як вона дорослішає, розвиток людини все більше залежить від її ж внутрішньої ініціативи. Водночас, здатність до саморозвитку лише відносно залежить від умінь засвоювати академічні знання.

Люди, що досягають акмеологічних вершин (розвинені особистості), характеризуються наступними рисами:

- задовольняють свої потреби без шкоди для інших людей;

- досягають значного успіху в тій діяльності, яка служить для них об'єктом самовираження;

- беруть на себе відповідальність за свої дії та власний розвиток;

- активно насолоджуються життям;

- енергійні й життєздатні у своїй повсякденній діяльності;

- відкриті до змін і нового життєвого досвіду;

- індивідуальний розвиток міцно базується на одній ідеї: у кожної людини є нереалізований потенціал.

Крім того, можна виокремити ряд факторів, що обмежують процес саморозвитку людини: вплив сім'ї (майже завжди люди з дитячих років засвоюють обмежене, вузьке, одностороннє уявлення про себе; людина може прожити все життя, реалізуючи «програму», закладену ще в дитинстві); власна інерція (будь-які зміни можливі за умови подолання інерції, що вимагають енергетичних витрат та наполегливості); недостатня підтримка (підтримка інших допомагає подолати нестачу енергії, необхідної для здійснення змін);

неадекватний зворотній зв'язок і ворожість інших (у деяких ситуаціях, випадках надавати адекватну зворотню допомогу вважається ознакою неввічливості: людина ніби заглядає в «криві дзеркала» й деградує; також будь-яка зміна, яка відбувається в людині може загрожувати або вносити дискомфорт в життя близьких їй людей, тому вони можуть негативно ставитися один до одного).

Життєві кризи, природним чином виникають у процесі життєдіяльності, можуть також відбуватися з розвиваючим, або деморалізуючим ефектом. Щоби вони протікали по першому варіанту, необхідно виробити звичку ставитися до труднощів та перешкод, як до нових можливостей та ресурсу. Переконані в тому, що найбільш складним для переживання є розчарування в особистому житті та власному професійному «Я», коли людина починає сумніватися щодо своєї унікальності й неповторності, щодо власної професійної компетентності, що часто призводить до комплексу меншовартості, низької самооцінки, підвищення рівня особистісної та професійної тривожності, формування негативної духовної «Я-концепції».

Із вище викладеного, очевидно, що кожний, хто бажає бути успішним, повинен навчитися поводитися з самим собою як із унікальним та безцінним духовним ресурсом. Люди (окрема особистість чи професіонал своєї справи) мають можливість впливати не лише на своє майбутнє, а й бути головними проєктувальниками власних долі. Здатність розпоряджатися своєю долею може бути визначена, як «відповідальність за себе та за інших».

На нашу думку, можна визначити особистий план роботи щодо духовного розвитку та самореалізації складається з наступних етапів:

- виявлення власних зовнішніх та внутрішніх обмежень;
- оцінка й аналіз внутрішніх протиріч;
- подолання перешкод в роботі по самовдосконаленню;
- придбання нових умінь;
- мотиваційна діяльність;
- аналіз свого просування вперед тощо.

Самореалізація є своєрідним капіталом особистісного духовного розвитку й необхідним людським ресурсом сучасності, що обумовлені активністю самої особистості, її здатністю до самодетермінації, саморегуляції, потребою в самоактуалізації й саморозвитку, прагненням до осмислення, й самоаналізу. Рівень особистісної зрілості визначається власним духовним потенціалом і тим, наскільки особистість виступає суб'єктом своїх трансформацій, свого саморозвитку.

Таким чином, сучасні культурологічні, освітні дослідження мають бути орієнтовані на те, щоби відповісти на нагальне питання нашого перехідного часу: які життєві установки мають змінитися в культурі техногенної цивілізації, щоби подолати глобальну кризу та вийти на інший

етап цивілізаційного розвитку, орієнтованого на людину як найвищу цінність. Слід на перший план щодо усвідомлення шляхів і способів подолання кризового стану особистості висувати не економіку, політику, соціальні структури та ін., а культуру, безпосередньо саму людину як духовну істоту, здатну до самовдосконалення, оновлення світу та себе як за рахунок системи освітнього ресурсу, так і за допомогою різних інших можливостей.

Список використаних джерел

1. Абульханова, КА., Березина, ТН., 2001. 'Время личности и время жизни', СПб.: *Алетейя*, 304 с.
2. Гупаловська, ВА., 2005. 'Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01', *Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, К., 25 с.
3. Сазоненко, ГС., 2004. 'Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею)', К.: *Гнозис*, 684 с.
4. Штепа, ОС., 2007. 'Дефініція особистісної зрілості', *Наукові студії із соціальної та політичної психології: Збірник статей, АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології*, К.: *Міленіум*, Вип.16 (19), с.149–157.

References

1. Abul'hanova, KA., Berezina, TN., 2001. 'Vremja lichnosti i vremja zhizni (Personality Time and Life Time)', SPb.: *Aletejja*, 304 s.
2. Gupalovs'ka, VA., 2005. 'Profesijna samorealizacija jak chynnyk stanovlennja osobystosti zhinky Avtoref. dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.01 (Professional self-realization as a factor in the formation of a woman's personality Author's abstract. Dis ... cand. psychologist sciences: 19.00.01)', *In-t psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrainy*, K., 25 s.
3. Sazonenko, GS., 2004. 'Pedagogika uspihu (dosvid stanovlennja akmeologichnoi' systemy liceju) (Pedagogy of success (the experience of becoming an acmeological system of the lyceum))', K.: *Gnozys*, 684 s.
4. Shtepa, OS., 2007. 'Definicija osobystisnoi' zrilosti (Definition of personality maturity)', *Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psihologii'*: *Zbirnyk statej, APN Ukrainy, In-t social'noi' ta politychnoi' psihologii'*, K.: *Milenium*, Vyp.16 (19), s.149–157.

* * *